

Budapest szocialista várossziluettnének történetéhez

Seprűs Zoltán előadásából

Kedves Elvtársak és Elvtársnők!

Pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt idén, 2006-ban ünnepli fennállásának 50. évfordulóját. Országszerte számos megemlékezéssel készül népünk a nagy esemény illő megünneplésére, hogy méltón idézhessük fel Kádár Jánosnak a szocializmus ügye melletti legendás kiállítását, hiszen pont 50 éve, 1956. november 1-én jelentette be, hogy a Kommunisták Pártja újjáalakult Magyar Szocialista Munkáspárt néven. Ezen forradalmi tette kíván a lehetőségek adta szerény keretek között Egyetemünk Urbanisztikai Tanszéke is emlékezni egy ünnepi kiadvánnyal, mely az imperializmusban oly'sokáig megoldhatatlannak tűnő város-sziluettné kérdés megnyugtató és végleges szocialista rendezését ismerteti.

Fidel Castro, a baráti Kuba vezetőjének novemberre tervezett látogatása alkalmából megjelentetni szándékozott kiadványunkból szeretnék most az elvtársakkal részleteket megosztani.

Mindannyiunk számára közismert tény, hogy Moszkva szocialista átépítésének elengedhetetlen feltételei közé tartozott az épített múlt tolakodó mementóinak eltörlése is. Ez az új társadalomban feleslegessé vált és szellemi tartalmát veszített számos kolostor és templom bontását is jelentette. A fejlesztések első lépésében viszont a város elvesztette térbeli orientációs funkciót betöltő tornyainak nagy részét. (illetve később, a II. világháború során az értelmetlen német pusztításnak is sok épület esett áldozatául.) Természetesen a sztálini gondoskodás nem hagyta magára a várost és a népet ezen a téren sem; már az 1930-as években elkészült több *Visotnije Zdanyje*-nek, azaz *magas épületnek* a terve, melyeket több ütemben, a 40-es, 50-es években fejeztek be². Ezek az épületek adják azóta is Moszkva városának sziluettnéjét, és ölelik

¹ Disclaimer: Ezen cikk alapja az 1953-ban megtartott Városépítészeti ankét anyagán alapul; egy két tényező gondolat-játék – milyen lenne, ha még tartana a szocializmus, ill. ha megépültek volna a magasházak.. „pusztán egy mi lett volna, ha..”

² Miként Bonta (3. lábjegyzetben hivatkozott mű) „levezette”, a toronyházak Moszkvában nemcsak a világ első szocialista államának a fővárosát jelenítik meg esszenciális módon, hanem a „Szovjetunió köré tömörült egész béketábor eszmei főközpont”-ját is. Ahol a toronyházak tervezett rendszere egyrészt már a kommunizmus korának eszméit képviseli és hirdeti, másrészt kitér a *megtervezett* szocialista város csomópontjait. (V. ö.: A pesti oldalon a sugárutak és a körutak metszésében kiemelkedő, magas épületek megvalósítása, mely által kialakul a várossziluettné is.) S az adott épület tervezésénél követendő kompozíciós módszereket is a *cél*, azaz a kommunizmus felépítésének építészeti feladatai határozzák meg. Következésképp a kompozíció legjellemzőbb vonása a szisztematikusan, *hieratikusan* fejlesztett lépcsős tömegelrendezés, a sziluettné, a „fokozatosan emelkedő sztilobot”. Ebből lendületesen tör a magasba a főtömeg, amelyet aztán szintén lépcsőzetes, csúcsos

körül gyöngy-nyakékként a Kremlt. Magától értetődik, hogy az imperialista konkolyhintés szerint ezek a tornyok csak gyertyák Sztálin 70. születésnapján, becsmérik, hiszen nem értik stílusukat; hogy a kozmopolita irányzatoknak hátat fordítva a szocializmus építészete minden nép nemzeti formáinak kiteljesedését hozza. Mint D. Capenko szovjet építész akadémikus megjegyzi: „A szocialista építészet nemzeti formái szintézisét alkotják a múlt alapjainak és azoknak a jelenkori eszmei és művészi követelményeknek, amelyek a marxi-lenini világnézetből a kultúra, a technika és a tudomány jelenkori nézeteiből fakadnak.” Új várossziluet, és áttételesen a kifejlett magyar szocialista építészet stílusának kérdései foglalkoztatták az 1953-as Városépítészeti anket résztvevőit.

A főváros általános rendezési terve tulajdonképpen a szakma és a Közmunkatanács számára folyamatosan a napirenden szerepelt. Preisich Gábor megállapítása szerint azonban ezek az átmeneti idők produktumai, s nem lehettek „szocialista értelemben vett konkrét, végrehajtható megoldások”, ugyanis a szocializmus építése majd csak most indulhat meg teljes valóságában.³

S mint megfogalmazta: „szükségesnek tartom a jelenlegi egyhangú pesti rész várossziluetjének áttervezését, egyes városépítészeti jelentős pontok kihangsúlyozását. Ezt a feladatot a szovjet városépítészet nyomán magasházak megfelelő elhelyezésével oldhatjuk meg.”⁴ Ma, a már gyönyörű patinába burkolózó épületeket szemlélve nem is sejtjük milyen parázs viták során alakult ki a magasházak mai elhelyezkedése.⁵ Az anketot követően talán Zsitva Tibor és Perényi Imre terveikhez állnak a legközelebb az MDP Központi Választmányának döntése értelmében megépült tervek. Szocialista iparunk csúcsteljesítményei közé tartozik, hogy mindössze 4 év alatt épült fel a Dunáig megnyitott Deák téren a Központi

koronázás zár le. Ez a fajta komponálás alkalmas (kizárólag) a kommunizmus építése korának levegőjét, optimizmusát, fokozatos, céltudatos előrehaladását visszatükröző épületformák kialakítására. In Parkfalvi Endre, Budapesti Negyed 9. (1995/3)

³ Parkfalvi id. mű

⁴ Preisich Gábor az anketon való felszólalásából

⁵ A városi tanács saját tervező intézménye mellett 12 építész is „felszólított”, hogy a város építészeti koncepciójára javaslataikat kidolgozzák. A Budapesti Városépítési Tervező Vállalat terve (ez volt a tanács terve) a város történelmileg kialakult szerkezetét vette alapul, melynek leglényegesebb eleme az Engels téri Fórum. A Sztálin-hídfőben, a Petőfi-hídfőben és a Kassai téren stb. létesít magasházat, a reprezentatíván kiépítendő peremvárosi központok pedig a főútvonalak révén kapnak megfelelő kapcsolatot a főközponttal. Zsitva Tibor az Engels tér környéki városközpontot kinyitja a Dunáig, Weiner Tibor is kivezeti a Sztálin (Andrássy) utat a folyóig (szintén nem egyedül a résztvevők közül), valamint a sugárutak rendszerével és magas házak révén létrehozható axisokkal alkot építészeti egységeket, melyeket integrál a természeti táj sziluetjébe. A tervek majd mindegyike foglalkozik a már a két világháború között, sőt korábban is felvetett rendezésbeli tisztázatlanságokkal, miként az új Nemzeti Színház elhelyezésének kérdésével vagy az ún. Fórum problémával. Schömer Ervin nem a színház épületét helyezné el az Engels téri központban - többek verziója ez -, hanem egy új tanácsháza elhelyezését javasolja erre a területre. A Hegedűs Béla és Nyiri István-páros jegyezte terv lényege, hogy a peremvárosok központjaiban elhelyezett magasházak rendszere képezzen a városnak határozott sziluetet. Farkasdy Zoltán tervének alap gondolata két zöldsáv megteremtése, amely a pesti oldalt gyűrűsen fogná közre; a Kiskörút külső oldalán (nagy mérvű bontások után) jönne létre az egyik, a meglévő parkok (Városliget, Stadion, Népliget) felhasználásával a másik. Borbíró Virgil kellő önmérséklettel és racionalitással azt az üdítő véleményt képviselte, hogy a város léptéke nem engedi meg a monumentalitás eluralkodását, s nem is kívánt hangsúlyos városközpontot kiképezni.

A város, illetve a pesti oldal szerkezetét Rimanóczy Gyula tervezte a legradikálisabban átalakítani. A meglévő körút-sugárutas struktúrát fokozatosan sávós szerkezetűvé építette volna át. A Dunához közeli sávokban - szalagokban - lakóterületek, zöldterületek és sporttelepek, távolabb pedig az ipari létesítmények helyeit jelölte ki. In Parkfalvi Endre, Budapesti Negyed 9. (1995/3)

kultúrpalota – amely, ezt soha ne feledjük említeni, 23 méterrel magasabb a varsóinál! – majd a 60-as évek során a Hungária körút mentén a többi épület; szigorúan megtartva a Sztálin stilisztikai útmutatásait. A Pozsonyból, Bécsből hajón érkezőket a Sztálin (újabbán Árpád-) híd lábánál fekvő Kreml Szálló fogadja, míg a Belgrádból felhajózókat a város déli „kapuja”, a Petőfi-híd pesti, valaha rendezetlen Boráros térnek nevezett helyen álló Nemzeti Könyvtár üdvözli. Ezzel a két épülettel szerencsésen eldőlt a dunai *városkapu kérdés* is. A köz- és vasúton a Fővárosba érkezőknek a külső körút ívén épültek nyújtanak már messziről vizuális élményt; hiszen az utazó először a tornyok csúcsain ragyogó napfényt pillantja meg.

Az szocializmus építésének évtizedes fáradozásokat a cinizmusába fulladt nyugat is kénytelen volt elismerni, és a Várnegyeddel együtt a budapesti magasházakat is az UNESCO Világörökség Bizottsága 1987-ben világörökségi rangra emelte. Megváltoztak tehát Budapest építészeti arányai. A régi tornyok nem képesek már a város új együtteseinek összefogására. Az ódon házak tömege fölé 30-40 emeletes tornyok emelkednek, amelyek a régi Pest sziluettjét magasabb fokon reprodukálják. De a Deák tér, a régi centrum megtartotta központi jelentőségét. Mint a város eszmei gyűjtőpontja, az új tornyok óriás, fehérvövény nyakékként övezik körül, s a központ jelentőségét ezzel még jobban kiemelik. Az új tornyok nem nyomják el a belvárost, még azok sem, melyek a közvetlen közelében épültek; ellenkezőleg, felhívják rá a figyelmet. Íme a városépítészeti hagyomány alkotó szellemében történő továbbfejlesztésének példája. Ebben a felfogásban a régi város nem múzeum, régmúlt korok emléke – a régi város a jelenben él, a múlt szolgálja és ez adja meg jelentőségét. A pesti toronyházak nem a régi várost konzerválják, a múlt, sőt a jövőt szolgálják azzal, hogy lerakják a jövő Budapestje térbeli szerkezetének alapjait. A toronyházak közvetlen környezetében új együttesek nőnek fel. A toronyházak megépülése az egész körzet léptékét és arányait megváltoztatja; új eszmei, építészeti gócpontot jelent, mely széles körben sugározza szét hatását.⁶

Összegzésként engedjék meg az elvtársak, hogy idézzem az MSZMP KB 2004. november 7-i ünnepi ülésén a kortárs építészetéről *Szocialista építészet a XXI. században* címmel tartott előadás pár gondolatát: „építésztszadalmunk érettsége megnőtt. Építészeink megértették és magukévá tették az új kormányprogramot, [...] melynek megjelenése előtt várostervezőink sok területen bizonytalan talajon állottak és ezért tervezéseikben sok határozatlanság mutatkozott. Az új kormányprogram reális alapot adott várostervezőink munkájának, véget ért tehát a felhőkben járó idealista elgondolások halmozásának időszaka. A tervek meg fognak valósulni, még hozzá elég hamar fognak megvalósulni. [...] Meg kell állapítanom, hogy építésztszadalmunk megfelelő előkészítés után a jövőben is eredményesen fog tudni foglalkozni hasonló nagy feladatok megvalósításával.”⁷

⁶ Bonta János: A szovjet toronyházak és a szocialista építészeti együttesek. Mérnöki Továbbképző Intézet 1953-54 évi előadássorozatából. Kézirat Bp. 1954. 6.

⁷ Tabéry Iván, a Magyar Építőművészek Szövetségének elnöke; az ankét összefoglalójában. 1953.